

УДК 378.147.091.33-027.22:[37:911]
DOI: 10.32820/2074-8922-2019-65-114-123

НАВЧАЛЬНІ ПРАКТИКИ ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ГЕОГРАФІЇ У ЗАРУБІЖНИХ УНІВЕРСИТЕТАХ

©Лунячек В. Е.¹, Борисенко К. Б.², Попов В. С.²

Українська інженерно-педагогічна академія¹

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна²

Інформація про авторів:

Лунячек Вадим Едуардович, ORCID: 0000-0002-4412-7068, vel2003@ukr.net; доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри креативної педагогіки і інтелектуальної власності; Українська інженерно-педагогічна академія; вул. Університетська, 16, м. Харків, 61003, Україна.

Борисенко Катерина Борисівна, ORCID: 0000-0002-7435-6857, k.borysenko@physgeo.com; кандидат педагогічних наук, доцент кафедри фізичної географії та картографії; Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, майдан Свободи 4, м. Харків 61022, Україна.

Попов Владислав Сергійович, ORCID: 0000-0002-5960-631X, admin@physgeo.com; старший викладач кафедри фізичної географії та картографії; Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, майдан Свободи 4, м. Харків 61022, Україна.

У статті висвітлюються особливості практичної підготовки майбутніх учителів географії в зарубіжних університетах з урахуванням досвіду країн пострадянського простору, Німеччини, Великої Британії та США. Проведений компаративістський аналіз дозволив сформулювати пропозиції щодо удосконалення професійної підготовки фахівців за цим напрямом в Україні. У роботі зроблено акцент на тих аспектах підготовки майбутнього вчителя географії, які недостатньо висвітлені у вітчизняній науковій літературі. Це перш за все алгоритми проведення навчальних практик у зарубіжних університетах, їх змістовне наповнення, місця проведення, тощо. Доведено, що зазначені підходи є доволі диверсифікованими. Особливо це стосується університетів Західної Європи та США. Аналогічні зміни відбуваються в пострадянських країнах, що стали членами Європейського Союзу. Натомість деякі країни, що входять до складу СНД, використовують традиційні схеми вищої освіти радянського періоду.

У статті окремо наголошується на розгалуженості форм навчальних практик для майбутніх вчителів географії в університетах Великої Британії та Німеччини. Вивчення цього досвіду є надзвичайно актуальним в умовах модернізації вищої географічної освіти в Україні. Так, наприклад, в університетах Великої Британії переважає розгалуження над вузькою спеціалізацією у підготовці вчителів, що суттєво ускладнює можливості проведення спеціалізованих навчальних практик і суттєво впливає на формування окремих спеціальних компетентностей майбутніх вчителів географії в межах відповідної компетентнісної моделі.

Автори також відзначають, що потенційно корисним для вітчизняних фахівців є досвід підготовки майбутніх вчителів географії в США, який вирізняється значною кількістю навчальних програм, організаційних форм, орієнтацією на вимоги системи освіти певних штатів тощо. Представлена стаття є актуальною для працівників як класичних так і педагогічних університетів, що опікуються питаннями підготовки майбутнього вчителя географії для закладів загальної середньої освіти в Україні. Представлений матеріал є також корисний для студентів, що планують продовжувати навчання в зарубіжних університетах у межах існуючих сьогодні програм мобільності.

Ключові слова: професійна підготовка, зарубіжний досвід, майбутній вчитель географії, компетентність.

Лунячек В. Э., Борисенко Е. Б., Попов В. С. «Учебные практики как составляющая профессиональной подготовки будущих учителей географии в зарубежных университетах»

В статье рассмотрены особенности практической подготовки будущих учителей географии в зарубежных университетах с учетом опыта стран постсоветского пространства, Германии, Великобритании и США. Проведенный компаративистский анализ позволил сформулировать предложения по совершенствованию профессиональной подготовки специалистов по этому направлению в Украине. В работе сделан акцент на тех аспектах подготовки будущего учителя географии, которые недостаточно освещены в отечественной научной литературе. Это прежде всего алгоритмы проведения учебных практик в зарубежных университетах, их содержательное

наполнение, места проведения и т.д. Доказано, что указанные подходы являются достаточно диверсифицированными. Особенно это касается университетов Западной Европы и США. Аналогичные изменения происходят в постсоветских странах, ставших членами Европейского Союза. В тоже время некоторые страны, входящие в состав СНГ, используют традиционные схемы высшего образования советского периода.

В статье отдельно отмечается разнообразие форм учебных практик для будущих учителей географии в университетах Великобритании и Германии. Изучение этого опыта является чрезвычайно актуальным в условиях модернизации высшего географического образования в Украине. Так, например, в университетах Великобритании преобладают общие подходы над узкой специализацией в подготовке учителей, что существенно усложняет возможности проведения специализированных учебных практик и существенно влияет на формирование отдельных специальных компетентностей будущих учителей географии в рамках соответствующей компетентностной модели.

Авторы также отмечают, что потенциально полезным для отечественных специалистов является опыт подготовки будущих учителей географии в США, который отличается значительным количеством учебных программ, организационных форм, ориентацией на требования системы образования определенных штатов и тому подобное. Представленная статья актуальна для работников как классических, так и педагогических университетов, занимающихся вопросами подготовки будущего учителя географии для учреждений общего среднего образования в Украине. Представленный материал также полезен для студентов, которые планируют продолжать обучение в зарубежных университетах в рамках существующих сегодня программ мобильности.

Ключевые слова: профессиональная подготовка, зарубежный опыт, будущий учитель географии, компетентность.

V.Luniachek, K.Borysenko, V.Popov "Educational practices as a component of the professional training of future geography teachers in foreign universities"

This article highlights the features of practical training of future geography teachers in foreign universities, including the experience of the countries of the former Soviet Union, Germany, Great Britain and the USA. The conducted comparative analysis made it possible to formulate proposals for improving vocational training of specialists in this area in Ukraine. The work focuses on aspects of the formal training of a future geography teacher that are not adequately covered in the domestic scientific literature. Mainly, these are the algorithms for conducting educational practices in foreign universities, their meaningful content, venues and other components. It is proved that these approaches are quite diversified. This is especially true for universities in Western Europe and the USA. Similar changes are taking place in the post-Soviet countries that have become members of the European Union. But some countries that are part of the CIS use traditional higher education schemes of the Soviet Union period.

The article separately notes the branching forms of educational practices for future geography teachers in universities in the UK and Germany. The study of this experience is extremely relevant in the context of the modernization of higher geographical education in Ukraine. For example, in universities of Great Britain, branching over narrow specialization in teacher training prevails. This fact significantly complicates the possibility of conducting specialized teaching practices and significantly affects the formation of individual special competencies of future geography teachers within the framework of the corresponding competency model.

The authors also note that the experience of training future geography teachers in the United States is potentially useful for domestic specialists. It is distinguished by a significant number of curricula, organizational forms, orientation to the requirements of the education system of certain states and the like. The presented article is relevant to employees of both classical and pedagogical universities involved in the process of training a future geography teacher for institutions of general secondary education in Ukraine. The material presented is also useful for students who plan to continue their studies at foreign universities within the framework of mobility programs existing today.

Keywords: vocational training, foreign experience, future geography teacher, competency.

Актуальність дослідження і постановка проблеми. Трансформація вищої педагогічної освіти є нагальною вимогою часу в контексті реалізації Концепції Нової української школи. Підготовка майбутнього вчителя географії розглядається нами як

складова важливого державного завдання – підготовки вчителя нового покоління згідно з вимогами сучасного етапу розвитку освіти. Під час формування загальних і спеціальних компетентностей майбутнього вчителя, зокрема, вчителя географії потрібно брати до

уваги досвід зарубіжних університетів, що суттєво сприятиме поліпшенню якості викладання цього предмету у закладах загальної середньої освіти в Україні. Ключовою складовою професійної підготовки майбутнього вчителя географії є навчальні практики. Дослідження процедури їх організації в зарубіжних університетах є нагальною потребою часу в умовах змін, що відбуваються в вищій педагогічній освіті України.

Аналіз досліджень та публікацій.

Питання професійної підготовки фахівців отримали широке тлумачення у вітчизняній науковій літературі, зокрема В. Рибалко визначає професійний розвиток, як процес формування суб'єкта професійної діяльності, тобто системи певних властивостей в умовах неперервної професійної освіти, самовиховання та здійснення професійної діяльності [19]. Л. Мігіна зазначає, що «професійний розвиток є невід'ємним від особистісного – в основу і того, й іншого покладається принцип саморозвитку, який детермінує здатність особистості перетворювати власну життєдіяльність у предмет практичного видозмінення, що призводить до вищої форми життєдіяльності особистості – творчої самореалізації» [10, с. 29].

С. Пермінова та ін. вказують, що основною причиною, що стримує прогресивний розвиток освіти й професійної підготовки в Україні, є низький попит на висококваліфікованих працівників за умов надлишкової кон'юнктури ринку праці, нестабільності економічного розвитку, відсутності чітких економічних пріоритетів [14].

Слід підкреслити, що термін «підготовка» трактують як запас знань, навичок, досвіду й т. ін., набутого в процесі навчання, практичної діяльності [2, с.26, с.767]. Деякі автори вказують, що зміст поняття «професійна підготовка» це не лише «запас знань» майбутніх фахівців, а і його нова «інтегративна якість», для якої є характерним певний рівень розвитку особистості майбутніх учителів, сформованість їх компетентності. Однією з основних умов підвищення ефективності підготовки майбутніх учителів географії є така організація цього процесу, яка тлумачить передання знань студентів і формування в нього професійно необхідних умінь і навичок не як самоціль, а лише як засіб досягнення головної мети навчання – пробудження в кожному конкретному суб'єкті діяча, здатного творчо й самостійно виконувати завдання, заохочування учнів до вивчення географічної науки [7; 13].

Вчитель виступає ключовою фігурою сучасних процесів модернізації освіти, рівень професійної освіти та особистісної культури якого, має забезпечувати активність освітніх перетворень. Новітні вимоги до професійної та особистісної культури педагога ставлять на порядок денний завдання докорінних змін у методології, технологіях, змісті підготовки педагогічних кадрів, приведення їх у відповідність з освітніми та культурними реаліями сьогодення.

У Концепції Нової української школи прямо вказується, що «суттєвих змін зазнає процес і зміст підготовки вчителя. Учителі вивчатимуть особистісно-орієнтований та компетентнісний підходи до управління освітнім процесом, психологію групової динаміки тощо. У зв'язку з цим варто говорити про нову роль учителя – не як єдиного наставника та джерело знань, а як коуча, фасилітатора, тьютора, модератора в індивідуальній освітній траєкторії дитини. Збільшиться кількість моделей підготовки вчителя...» [12].

Питання підготовки майбутнього вчителя ґрунтовно висвітлені сьогодні у вітчизняній і зарубіжній науковій літературі. Загальнотеоретичні аспекти підготовки вчителя проаналізовані в роботах В. Андрущенко, М. Гриньової, В. Євдокимова, Ю. Завалевського, В. Кременя, В. Курила, В. Лозової, О. Ляшенка, Н. Ничкало, О. Пехота, О. Попової, Л. Рибалко, О. Савченко, В. Сухомлинського, О. Сухомлинської, Н. Ткачової, В. Шаталова та інших дослідників.

Зокрема, В. Кремень у своїх роботах наголошує на тому, що вимоги сучасного суспільства ставлять завдання змінити всю систему підготовки майбутнього вчителя [5, с. 137 – 142]. В. Кремень та ін. відверто визначають, що значна частина викладачів, вихована на традиціях марксистсько-ленінської філософії, продовжує виходити у своїй практичній педагогічній діяльності з її звичних положень. Автори наголошують, що сьогодні у вищій школі, на жаль, ще має місце істотний розрив між цілями, змістом і характером світоглядної, соціально-гуманітарної взагалі, фундаментальної та спеціальної підготовки фахівців. Вони наголошують, що без глибокого усвідомлення парадигми сутності й характеру професійної освіти в новому постіндустріальному суспільстві, її цілей і змісту, методів і технологій неможливо забезпечити бажаної якості підготовки фахівців [6, с. 12–13, с. 23].

Проблеми професійної підготовки вчителів-предметників, в тому числі на засадах компетентнісної парадигми досліджували Н. Бібік, Ю. Бойчук, Л. Гризун, С. Золотухіна, Д. Пашенко, В. Сидоренко, С. Сисоєва, Г. Токмань, І. Халимон, І. Шумілова та ін. Проблеми підготовки майбутнього вчителя географії розглядали А. Байназаров, С. Бережна, О. Гринченко, О. Жемеров, В. Карпов, В. Корнєєв, В. Левицький, В. Лунячек, В. Некос, Г. Обух, Н. Петрова, О. Стадник, Д. Фінаров, І. Черваньов, Б. Чернов та ін. Зокрема філософські, соціокультурні, етичні аспекти підготовки викладачів розглянуті в працях В. Гончарова, Я. Москальової, С. Сисоєвої, К. Слесик та інші.

Питання формування професійної компетентності вчителя географії знайшли висвітлення у наукових і методичних розробках зарубіжних і вітчизняних вчених. Зокрема таких науковців, як: Кларенс Дж. Глекен, Джон Б. Лейли та ін. (США); Н. Грейвз, М. Нейш, Б. Марсден, Ф. Слейтер, У. Фрімер (Великобританія); Х. Хаубрих, Г. Німц (Німеччина); С. Піскорж, С. Зайц, В. Кусінський (Польща); Жаклін Боже-Гарньє (Франція); Д. Кинчев, П. Векільська, П. Лазаров, С. Карастоянов (Болгарія); В. Максаковський, І. Душина, Р. Мишинська, В. Щеньов, І. Матрусов, В. Голов (Росія); Є. Мешечко, В. Жучкевич, І. Шаруха, О. Бугрій (Білорусь); Х. Ріккінен, Ілмарі Хустіх (Фінляндія) та ін.

Географія відноситься до тієї групи навчальних дисциплін, що активно формують свідомість молодого покоління. Відповідно роль учителя географії, як одного з суб'єктів освітнього процесу постійно зростає. Слід навести точку зору А. Савіна, що головна відповідальність за цілеспрямовану позитивну соціалізацію молодого покоління в умовах глобалізації і освітньої інтеграції покладається на національні системи освіти, діяльність яких є відповіддю на «виклики» сучасності [20].

Ці проблеми особливо загострилися на тлі Постанови Кабінету України № 266 від 29.04.2015 р. «Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти» [17]. Відповідно «Географія», «Економічна і соціальна географія», «Географія України» увійшли в освітню категорію «інші науки про Землю». Тому політика ЗВО у цій царині була направлена на акредитацію всіх можливих програм, зокрема за географічним напрямом, що на певний період часу вплинуло на системність

навчального процесу і якість підготовки фахівців [15].

Проведений нами аналіз наукової літератури з проблематики дослідження показав наявність прогалин у аналізі відповідного зарубіжного досвіду, як можливого каталізатора позитивних змін у підготовці майбутніх вчителів географії в Україні.

Постановка завдання. Метою цієї роботи є висвітлення особливостей практичної підготовки майбутніх учителів географії в зарубіжних університетах та наданні на цій основі пропозицій щодо удосконалення професійної підготовки фахівців за цим напрямом в Україні.

Виклад основного матеріалу. Після розпаду СРСР системи освіти почали розвиватися країнами СНД самостійно, це призвело до виникнення певних відмінностей у підготовці фахівців-географів і майбутніх вчителів географії зокрема. Хоча цілком закономірним є той факт, що спільні риси у процесі підготовки збереглися і, вірогідно, будуть спостерігатися і надалі.

Наприклад у Білоруському державному університеті, на географічному факультеті готують фахівців за спеціальністю 1-31 02 01-02 Географія (напрямок – науково-педагогічна діяльність) з отриманою кваліфікацією «Географ. Викладач географії» і широким набором спеціалізацій. В університеті в кінці 1-го і 2-го курсів проводиться навчальна практика, на 3-му і 4-му курсах – виробнича. Для проведення польових практик створена навчальна географічна станція «Західна Березина» (Воложинський район Мінської області). Протягом двох місяців студенти закріплюють на практиці теоретичні знання. В університеті створено кафедру фізичної географії світу і освітніх технологій, яка спеціалізується на методиці викладання географії в школі [1].

Серед педагогічних ЗВО Білорусі слід виділити Білоруський державний педагогічний університет імені Максима Танка на природничому факультеті якого готують фахівців за спеціальністю «Біологія і географія», що є класичною для природничих факультетів педагогічних ЗВО країни. Студенти навчаються за типовими навчальними планами, які передбачають вивчення базових географічних і біологічних дисциплін, основних природничих, загально і соціально-гуманітарних курсів, в тому числі курсів педагогіки, психології, методики викладання дисциплін спеціальності – біології і географії. Важливою складовою процесу

навчання є навчальні та виробничі практики з дисциплін спеціальності. Їм відводиться значна частина навчального часу – 30 тижнів. Навчальні практики з географічних наук – метеорології, гідрології, геоморфології, ґрунтознавства, шкільного туризму проводяться на другому і третьому курсах у передмісті Мінська і агробіостанції «Зелене». Збільшити масштаби досліджуваної території, ознайомитися соціально-економічним різноманітністю Білорусі дозволяє виїзна комплексна практика з економічної, соціальної та фізичної географії, яка протягом 18 днів проходить на 4 курсах. Маршрути цієї практики перетинають територію республіки в різних напрямках, дозволяючи студентам побачити різноманітність місцевої природи, познайомитися з демографічною ситуацією, виробництвом, пам'ятками історії та культури. Наявність договорів про співпрацю з ЗВО ближнього зарубіжжя дозволяє проходити практику на базі ЗВО інших країн [16].

Серед інших країн пострадянського простору необхідно зробити акцент на країнах Прибалтики, які становлять певне виключення. На системи освіти Естонії, Литви та Латвії вплинув факт їх належності до Європейського союзу. Навчальний процес в університетах країни отримав значну трансформацію. У них навчається значна кількість іноземних студентів як із країн Західної Європи так і країн СНД. Наприклад, в Естонії основним ЗВО, що готує педагогічні кадри є Талліннський університет (створений у 2005 році на базі Талліннського педагогічного університету). Педагогічні кадри природничого напрямку в університеті готує факультет природничих наук і здоров'я (School of Natural Sciences and Health). Академічний напрямок науково-технічної освіти зосереджується на підготовці викладачів у цих галузях, а також на розробці окремих дидактичних методів. Навчальні програми орієнтовані на підготовку вчителів природи та науки, арт-терапевтів, викладачів ремесла та домашньої економіки, викладачів технологій в галузі мистецтва та техніки. Дослідження зосереджуються на дидактиці природознавства та технологій. Факультет ставить на меті інтегрувати принципів сталого розвитку та здоров'я у підготовку вчителів та розробку методології процесу викладання [21]. В університеті запроваджена, характерна для європейської освіти вузька спеціалізація щодо проведення практик, для педагогічних кадрів. Практична діяльність відбувається в літніх школах, семінарах, клубах тощо [22].

Щодо розвинених країн світу, то технології підготовки майбутніх вчителів географії значною мірою відрізняються від українського варіанту. Розглянемо це на прикладі систем вищої педагогічної освіти Німеччини і Великобританії. Такий вибір виходить з того, що саме в цих країнах створені сучасні інноваційні процедури підготовки вчителів загалом, та вчителів географії зокрема.

В даний час підготовка вчителів географії у Німеччині включає два етапи: навчання в університеті (до Першого державного іспиту – *Erstes Staatsexamen*) і дворічну педагогічну практику (до Другого, завершального державного іспиту – *Zweites Staatsexamen*). Відповідно до ступеня й типу шкіл, в яких студенти хотіли б працювати в майбутньому, після закінчення університету вони можуть отримати різні вчительські посади: посаду вчителя першого ступеня (вчитель початкової школи) посаду вчителя другого ступеня (вчитель 5-10 класів базової, реальної школи, гімназії та об'єднаної школи) посаду вчителя другого ступеня II (вчитель 11-13 класів гімназії і об'єднаної школи). На практиці багато студентів здобувають право обіймати дві вчительські посади. Особливо часто зустрічається комбінація посади вчителя другого ступеня I і другого ступеня II. Обумовлена правилами тривалість навчання для отримання посади вчителя першого ступеня I і другого ступеня I становить 6 семестрів (3 роки), вчителя другого ступеня II – 8 семестрів (4 роки). Ще один додатковий семестр призначений для складання іспитів. Потім проходить педагогічна практика тривалістю в 2 роки. Університетська підготовка майбутнього вчителя будь-якої спеціалізації складається з трьох компонентів: вивчення 2 – 3 навчальних предметів, які він буде викладати в школі, вивчення педагогічних наук, шкільної практики (не плутати з дворічною педагогічною практикою – *Referendariat*).

Вибір предметів, що вивчаються залежить від майбутньої вчительської посади студента і від навчального плану відповідного ступеня школи. Для першого ступеня обов'язковими предметами для всіх студентів є німецька мова, математика і ще один предмет за вибором. Для другого ступеня I і II можуть бути обрані будь-які два предмети з досить широкого спектра. На практиці переважають такі комбінації: вчитель географії та біології, німецької мови та історії, німецької

та англійської мов, німецької та французької мови, математики та фізики тощо [11].

Німецьке географічне товариство зазначає, що загалом підготовка вчителів географії відбувається в три послідовні етапи: перший етап – навчання в університетах (або коледжах), другий етап – так звана підготовча служба в школах і навчальних семінарах, третій етап – підготовка викладачів і подальша освіта. Взаємодія цих трьох етапів педагогічної освіти дозволяє і забезпечує розвиток фахових компетентностей. На кожному етапі навчання є особливі акценти. Так, наприклад, у процесі навчання оволодівають основними компетентностями в різних областях спеціалізованих наук, дидактики і освітніх наук. Це забезпечує можливість переходу до другого та третього етапів. Крім того, накопичується практичний досвід, базуючись на якому відповідна служба в школах і під час проведення спеціальних навчальних семінарів сприяє формуванню нових і удосконаленню існуючих компетентностей.

Зазначені три етапи навчання не тільки базуються один на одному, а й доповнюють один одного і є взаємопов'язаними у різних формах, німецькі університети пропонують безперервну освіту для вчителів, зокрема:

– передача практичних знань відбувається шляхом стажування вчителів і викладачів в університетах;

– німецькі університети, коледжі та школи працюють разом над впровадженням навчальних стажувань та інтернатури;

– навчальні семінари перевіряють дидактичні концепції на практиці й дають зворотній зв'язок та відгуки до університетів;

– ведучі навчальних семінарів запроваджують численні дидактичні і освітні інновації в процес підготовки вчителів тощо.

Слід наголосити, що вже на першому етапі підготовки вже може бути досягнута необхідна професійна компетентність для майбутньої професійної діяльності.

Німецькі фахівці стверджують, що вчителі географії в університетах тільки тоді можуть готуватися повноцінно, якщо запропоновані факультетами курси дозволяють студентам здобувати необхідні технічні, предметно-дидактичні та освітні компетентності у повному обсязі [25].

Прикладом університету, що має спеціалізовану програму підготовки вчителів географії є Університет Байройта, програму реалізує факультет біології, хімії та наук про Землю, інститут географії. Бакалаврський курс

передбачає курс географії для відповідності посаді вчителів середніх шкіл та гімназій. Під час навчання на кваліфікацію вчителя середньої школи, є можливість вибрати замість традиційного державного іспиту інноваційний державний іспит ступеня бакалавра або магістра, що відкриває додаткові можливості на ринку праці за межами школи. Після отримання ступеня бакалавра у магістратурі пропонується два напрями – географія людини і фізична географія та поглиблені дослідження за обраною спеціальністю. Слід підкреслити, що у всіх географічних програмах, обов'язково є навчальний блок польових занять тривалістю від одного дня до декількох тижнів [23].

Відмінною особливістю системи підготовки вчителів географії у Великій Британії є наявність великої кількості шляхів для отримання професії педагога. В даний час існує сім основних програм університетських кваліфікацій для здобуття вищої педагогічної освіти.

1. Ступінь бакалавра педагогіки (Bachelor of Education) – чотирирічний курс навчання в педагогічному коледжі при університеті, орієнтований на предметну спеціалізацію, який готує вчителя початкових класів.

2. Трирічний повний курс навчання на здобуття ступеня бакалавра педагогіки. Він передбачає вивчення 6 предметів, менш чітку орієнтацію на предметну спеціалізацію. Ступінь Бакалавра природничих наук (Bachelor of Science) зі статусом кваліфікованого вчителя (Qualified Teacher Status – скорочено QTS) і спеціалізацією в географії можуть бути присвоєні після додаткового року навчання.

3. Скорочений дворічний курс навчання на здобуття ступеня бакалавра педагогіки. Він пропонує підготовку вчителів середньої школи з тих предметів, за якими існує брак педагогів в країні (ситуативно).

4. Трьох / чотирирічний повний курс на здобуття ступеня бакалавра природничих наук зі статусом кваліфікованого вчителя (Qualified Teacher Status). У цій програмі робиться акцент на предметну спеціалізацію; практика роботи в школі здійснюється в кінці курсу. Важливим є те, що студенти, які усвідомили, що їм не підходить професія вчителя, можуть відмовитися від педагогічного курсу і завершити свою освіту.

5. Сертифікат післядипломного навчання на педагогічному факультеті університету (Postgraduate Certificate in Education). Тривалість курсу становить один рік, навчання

здійснюється після отримання ступеня бакалавра природничих наук. Найчастіше даний курс орієнтований на підготовку вчителя середньої школи.

6. Дворічний вечірньо-заочний курс на здобуття сертифікату післядипломної навчання (Two-year part-time PGCE). Вивчається обмежена кількість предметів, за якими спостерігається нестача педагогів. Курс розрахований в основному на студентів, які не мають можливості навчатися за програмою повного курсу.

7. Дворічний повний курс на здобуття сертифікату післядипломної навчання, пов'язаний зі зміною спеціалізації (Two-year full-time subject conversion PGCE courses). Курс розрахований на тих, хто хоче викладати предмет, який не є його предметом його первинної спеціалізації [11].

Разом із тим, існують і альтернативні пропозиції. Бірмінгемський університет надає статус QTS в рамках курсу географії PGDipEd (Postgraduate Diploma Secondary Education – післядипломного навчання в галузі середньої освіти). Даний курс реалізується у партнерстві з вчителями географії різних шкіл у Вест-Мідлендс. Це надає певні додаткові можливості, включаючи тиждень польової роботи з дітьми. Цей навчальний курс університет позиціонує як такий, що поєднує теорію та практику географічної освіти, а також розвиває професійне розуміння здобувача та компетентність його як вчителя географії. Програма також включає в себе навчальний курс географічного житлового будівництва.

У Бірмінгемському університеті вважається, що для забезпечення студентам найвищого рівня підготовки є сенс пропонувати саме післядипломне навчання в галузі середньої освіти (PGDipEd), а не післядипломну сертифікацію (PGCE). Обидва варіанти ведуть до кваліфікованого статусу вчителя (QTS), але PGDipEd з географії пропонує еквівалент 120 кредитів (з 180) на рівні магістра (для прикладу, програма PGCE Брістольського університету пропонує лише 60 кредитів), що робить його більш повним, поєднуючи теорію та практику [18]. Курс PGDipEd з географії триває 36 тижнів, з яких 24 проходять школах-партнерах. Певна увага приділяється сутності географічної польової роботи та включає в себе обов'язковий досвід роботи на місцях, коли студенти мають практичний досвід навчання поза аудиторією.

Разом із тим, слід наголосити, що деякі університети Великобританії, проводять не

лише педагогічні, але й розгорнуті польові практики. Наприклад, програми географічного відділу Шеффілдського університету на першому році навчання передбачають основні тренінги з основних лабораторних та польових методів фізичної географії, включаючи ландшафтну інтерпретацію, зйомку гірських схилів, моніторинг річкових потоків та аналіз ґрунтів, на другому – тижневий польовий клас в Іспанії, де студенти отримують навички досліджень по флювіальній геоморфології, кліматології, аналізу схилів, ґрунтів та рослинності. Цей модуль також включає ряд експедиційних проектів з таких дисциплін, як геоморфологія, метеорологія та гляціологія. На третьому році навчання, передбачена – виїзна практика у Долину Смерті, до Нью-Йорку, Нової Зеландії тощо [24]. Зазначений підхід корелюється з методологічними підходами запровадженими у вітчизняних класичних університетах.

Доцільно також розглянути систему географічної освіти у США. Підкреслимо, що система підготовки географів в Сполучених Штатах Америки найбільш розгалужена в світі. Вона включає близько 100 географічних факультетів і більше 350 освітніх програм. У світовому рейтингу QS університети США, поряд університетам Великої Британії, посідають провідні позиції за напрямом, що розглядається [4].

Освітня політика у вищій школі США спрямована на інтенсифікацію підготовки компетентного працівника, якому притаманні здатність використовувати інформацію, аналізувати й оцінювати альтернативи, логічно знаходити шляхи розв'язання проблеми; самостійність, що поєднується з активною взаємодією особистості в групі [8; 26].

Майбутні вчителі географії отримують диплом за відповідним фахом (педагогіка або географія) та виконують вимоги державного курсу щодо отримання відповідного ступеню. Після цього вчителі можуть отримати ліцензію вчителя за обраним напрямом від Державної ради освіти США (State Board of Education) [9].

Необхідні освітні програми для вчителів можуть включати навчальні курси з освітньої психології, створення навчальних планів, управління та оцінювання, технології освіти, розвитку особистості, мультикультурної освіти та методики викладання. Навчальні курси з підготовки викладачів географії можуть включати політику та культуру, загальну географію, фізичну географію та біогеографію тощо

У цілому ж, вища географічна освіта США передбачає отримання традиційних ступенів бакалавра, магістра та PhD. Один із яскравих прикладів університетів США, що мають як педагогічні, так і географічні програми – є Каліфорнійський університет у Берклі. На географічному відділі наявні два напрями – географія людини та напрям геосистемних наук. Особлива увага приділяється польовим практичним заняттям, що в межах певних курсів проводяться кожного тижня. В наявності й виїзні польові практики, зокрема, на Кубі [3].

Виходячи із викладеного вище, зробимо такі **висновки**:

1. Практика професійної підготовки майбутніх вчителів географії на пострадянському просторі й у розвинених країнах світу є надзвичайно диверсифікованою.

2. Пострадянські країни, що стали членами Європейського Союзу ініціювали суттєві зміни у професійній підготовці майбутнього вчителя, натомість деякі країни, що входять до складу СНД, використовують традиційні схеми вищої освіти радянського періоду.

3. Аналіз процесів професійної підготовки майбутніх вчителів географії в університетах Великої Британії та Німеччини показує наявність значної кількості форм

підготовки вчителя, що є актуальним в умовах модернізації вищої освіти в Україні. Однак слід наголосити, що в університетах Великої Британії переважає розгалуження над вузькою спеціалізацією у підготовці вчителів, що суттєво ускладнює можливості проведення спеціалізованих навчальних практик, зокрема, з географії, що суттєво впливає на формування окремих спеціальних компетентностей майбутніх вчителів географії.

4. Корисним для вітчизняних фахівців є досвід підготовки майбутніх вчителів географії в США. Увагу привертає значна кількість навчальних програм, організаційних форм, орієнтація на вимоги системи освіти певних штатів тощо.

5. Слід також зазначити, що процес підготовки майбутнього вчителя географії в Україні, який є орієнтованим на універсальність потребує подальшої диверсифікації з урахуванням наведеного в роботі зарубіжного досвіду.

Перспективи подальших досліджень.

Перспективним напрямом досліджень даної проблематики є подальші компаративістські дослідження щодо підготовки майбутніх вчителів географії в університетах Японії, Австралії та Південно-Східної Азії.

Список використаних джерел:

1. Білоруський державний університет. Географічний факультет [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.bsu.by/ru/main.aspx?guid=4071>. – Дата звернення 03.05.2019р.

2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. – Київ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2003. – 1440 с.

3. Географічні програми Каліфорнійського університету в Берклі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://guide.berkeley.edu/courses/geog.-> Дата звернення 28.04.2019р.

4. Дохов Р. А. Географическое образование в США: современное состояние и пространственная структура / Р. А. Дохов // Социально-экономическая география: теория, методология и практика преподавания: материалы междунар. науч.-практ. конф. «Первые Максакские чтения» / под ред. А. А. Лобжанидзе. – М. : МПГУ, 2016. – Т. 1. – С. 348–351.

5. Кремень В. Г. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати / В. Г. Кремень. – Київ : Грамота, 2005. – 448 с.

6. Кремень В. Г. Філософія управління : підручник / В. Г. Кремень, С. М. Пазиніч, О. С. Пономарьов. – Вид. 2-ге, доповн. і переробл. – Харків : НТУ «ХП», 2008. – 524 с.

7. Лозова В. И. Формирование познавательной активности школьников в процессе организации их общения : учеб. пособие / В. И.

Лозова, В. И. Калашникова. – Харьков : ХГПИ, 1990. – 84 с.

8. Луначек В. Е. Развитие системы высшей освіти у США в умовах децентралізації влади / В. Е. Луначек // Проблеми сучасної педагогічної освіти : збірник статей. Сер.: Педагогіка і психологія. – Ялта : РВВ КГУ, 2009. – Вип. 21, Ч. 5. – С. 34–46.

9. Луначек В. Е. Деякі практичні питання управління освітою в США / В. Е. Луначек // Нова педагогічна думка. – 2008. – № 1. – С. 16–20.

10. Митина Л. М. Личностное и профессиональное развитие человека в новых социально-экономических условиях / Л. М. Митина // Вопросы психологии. – 1997. – № 4. – С. 28–39.

11. Німецьке географічне товариство [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.rsu.edu.ru/wp-content/uploads/e-learning/ZUMK-razvitie-vishego-pedagogicheskogo-obrazovaniya-za-rubezhom-i-v-rossii/04.htm>. – Дата звернення 21.02.2019р.

12. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/uk_rainkashkolacompressed.pdf. – Дата звернення 14.04.2019р.

13. Педагогика : учеб. пособие для студентов / под ред. Ю. К. Бабанского. – М. : Просвещение, 1983. – 608 с.

14. Пермінова С. Управління вищою освітою в контексті соціально-економічної політики держави / С. Пермінова, О. Пермінова // Ефективність державного управління: зб. наук. пр. – Львів, 2011. – Вип. 28. – С. 152–158.

15. Перспективний план розвитку географічного факультету Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича на 2016-2020 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://geo.chnu.edu.ua/index.php?page=ua/02about>. - Дата звернення 14.04.2019р.

16. Природничий факультет Білоруського державного педагогічного університету імені Максима Танка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://fezn.bspu.by/abiturientu/specialnost-biologiya-i-geografiya>. Дата звернення 18.03.2019р.

17. Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 29.04.2015 р. № 266 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266-2015-%D0%BF>. – Дата звернення 28.04.2019р.

18. Програма PGCE Бристольського університету [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.birmingham.ac.uk/postgraduate/courses/taught/edu/teacher-training-secondary-geography.aspx>. – Дата звернення 17.02.2019р.

19. Рибалка В. В. Професійний розвиток. Енциклопедія освіти / В. В. Рибалка; ред. В. Г. Кремень. – Київ : Юрінком Інтер, 2008. – 733 с.

20. Савина А. К. Формирование интеграционных процессов в мировом образовательном пространстве / А. К. Савина // Педагогика. – 2012. – № 6. – С. 107–117.

21. Таллінський університет факультет природничих наук і здоров'я [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.tlu.ee/en/lti/about-us/study-areas> – Дата звернення 02.04.2019р.

22. Таллінський університет. Стажування [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.tlu.ee/en/training>. – Дата звернення 02.03.2019р.

23. Університет Байройта, факультет біології, хімії та наук про Землю, інститут географії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.geographie.uni-bayreuth.de/de/teaching/index.html>. - Дата звернення 16.04.2019р.

24. Шеффілдський університет географічний відділ, польові практики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.sheffield.ac.uk/geography/undergraduate/fieldwork> – Дата звернення 16.04.2019р.

25. Rahmenvorgaben für die Lehrerausbildung im Fach Geographie an deutschen Universitäten und Hochschulen // Deutschen Gesellschaft für Geographie (DGfG), 2, durchgesehene Aufl age Juli. 2010. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://geographie.de/wp-content/uploads/2016/06/pub_lehrerausbldg_geo_rahmenvorgaben.pdf. - Дата звернення 25.05.2019р.

26. Wagemans L. Principles in the use of experiential learning as a source of prior learning / L. Wagemans, F. Dochy // Distance Education. – 1992. – Vol. 12, № 1. – Pp. 32–47.

References

1. Biloruskyi derzhavnyi universytet. Neohrafichnyi fakultet, [Belarussian State University. Geography faculty] viewed May 3 2019, <<https://www.bsu.by/ru/main.aspx?guid=4071>>.

2. Busel, VT (ed.) 2003, *Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy*, [A great explanatory dictionary of modern Ukrainian] Irpin, VTF Perun, Kyiv.

3. Neohrafichni prohramy Kaliforniiskoho universytetu v Berkli, [Geographic Programs at UC Berkeley] viewed April 28 2019, <<http://guide.berkeley.edu/courses/geog>>.

4. Dohov, RA 2016, 'Geograficheskoe obrazovanie v SShA: sovremennoe sostojanie i prostranstvennaja struktura' [US Geographical Education: Current State and Spatial Structure], in Lobzhanidze, AA (ed.), *Socialno-jekonomicheskaja geografija: teorija, metodologija i praktika prepodavaniya*, Moskovskij pedagogicheskij gosudarstvennyj universitet, Moskva, vol. 1, pp. 348-351.

5. Kremen, VH 2005, *Osvita i nauka v Ukraini – innovatsiini aspekty. Stratehiia. Realizatsiia. Rezultaty*, [Education and Science in Ukraine are innovative aspects] Hramota, Kyiv.

6. Kremen, VH, Pazynich, SM & Ponomarov, OS 2008, *Filosofia upravlinnia*, [Management philosophy] 2nd edn, Natsionalnyi tekhnichniy universytet Kharkivskiy politekhnichniy instytut, Kharkiv.

7. Lozovaja, VI & Kalashnikova, VI 1990, *Formirovanie poznavatelnoj aktivnosti shkolnikov v processe organizacii ih obshhenija*, [The formation of cognitive activity of students in the process of organizing their communication] Harkovskij gosudarstvennyj pedagogicheskij institut, Harkov.

8. Luniachek, VE 2009, 'Rozvytok systemy vyshchoi osvity u SShA v umovakh detsentralizatsii vlady' [The development of the higher education system in the United States under the conditions of decentralization of power], *Problemy suchasnoi pedahohichnoi osvity*, Seriya Pedahohika i psykholohiia, Redaktsiino-vydavnychiy viddil Krymskoho humanitarnoho universyteta, Yalta, iss. 21, part 5, pp. 34-46.

9. Luniachek, VE 2008, 'Deiaki praktychni pytannia upravlinnia osvitoiu v SShA' [Some Practical Issues in Managing Education in the United States], *Nova pedahohichna dumka*, no. 1, pp. 16-20.

10. Mitina, LM 1997, 'Lichnostnoe i professionalnoe razvitie cheloveka v novyh socialno-jekonomicheskikh uslovijah' [Personal and professional development of a person in the new socio-economic conditions], *Voprosy psihologii*, no. 4, pp. 28-39.

11. Nimetske heohrafichne tovarystvo, [German Geographical Society] viewed February 21, 2019,

<<https://www.rsu.edu.ru/wp-content/uploads/e-learning/ZUMK-razvitie-vishego-pedagogicheskogo-obrazovaniya-za-rubezhom-i-v-rossii/04.htm>>.

12. Nova ukrainska shkola. Kontseptualni zasady reformuvannya serednoi shkoly 2016, [New Ukrainian School. Conceptual principles of secondary school reform] viewed April 14, 2019, <<https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkolacompressed.pdf>>.

13. Babanskij, JuK 1983, *Pedagogika*, [Pedagogy] Prosveshchenie, Moskva.

14. Perminova, S & Perminova, O 2011, 'Upravlinnia vyshchoiu osvitoiu v konteksti sotsialno-ekonomichnoi polityky derzhavy' [Management of higher education in the context of the socio-economic policy of the state], *Efektivnist derzhavnoho upravlinnia*, Lviv, iss. 28, pp. 152-158.

15. Perspektyvnyi plan rozvytku heohrafichnoho fakultetu Chernivetskoho natsionalnoho universytetu imeni Yu. Fedkovycha na 2016-2020 roky, [Perspective plan of development of the geographical faculty of Chernivtsi National University. Y. Fedkovich for 2016-2020] viewed April 14 2019, <<http://geo.chnu.edu.ua/index.php?page=ua/02about>>.

16. Pryrodnychiy fakultet Biloruskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Maksyma Tanka, [Faculty of Natural Sciences of Belarusian State Pedagogical University named after Maxim Tank] viewed March 19, 2019, <<https://fezn.bspu.by/abiturientu/specialnost-biologiya-i-geografiya>>.

17. Kabinet Ministriv Ukrainy 2015, *Pro zatverdzhennia pereliku haluzei znan i spetsialnostei, za yakymy zdiisniuietsia pidhotovka zdobuvachiv vyshchoi osvity* [On approval of the list of branches of knowledge and specialties for which higher education applicants are trained]: Postanova vid 29.04.2015 roku no. 266, viewed April 28 2019, <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266-2015-%D0%BF>>.

18. Prohrama PGCE Brystolskoho universytetu, [PGCE Program at Bristol University] viewed February 17, 2019, <<https://www.birmingham.ac.uk/postgraduate/courses/taught/edu/teacher-training-secondary-geography.aspx>>.

19. Rybalka, VV 2008, *Profesiinyi rozvytok. Entsyklopediia osvity*, [Professional development. Encyclopedia of Education] Yurinkom Inter, Kyiv.

20. Savina, AK 2012, 'Formirovanie integratsionnykh processov v mirovom obrazovatelnom prostranstve' [The formation of integration processes in the global educational space], *Pedagogika*, no. 6, pp. 107-117.

21. Tallinnskiy universytet fakultet pryrodnychkh nauk i zdorovia, [University of Tallinn Faculty of Natural Sciences and Health] viewed April 2, 2019, <<https://www.tlu.ee/en/lti/about-us/study-areas>>.

22. Tallinnskiy universytet. Stazhuvannia, [University of Tallinn. Internship] viewed March 22, 2019, <<https://www.tlu.ee/en/training>>.

23. Universytet Bairoita, fakultet biolohii, khimii ta nauk pro Zemliu, [Bayreuth University, Faculty of Biology, Chemistry and Earth Sciences, Institute of Geography] instytut heohrafiy, viewed April 16 2019, <<http://www.geographie.uni-bayreuth.de/de/teaching/index.html>>.

24. Sheffildskiy universytet heohrafichnyi viddil, polovi praktyky, [Sheffield University Department of Geography, Field Practices] viewed April 16 2019, <<https://www.sheffield.ac.uk/geography/undergraduate/fieldwork>>.

25. Deutschen Gesellschaft für Geographie 2010, *Rahmenvorgaben für die Lehrerausbildung im Fach Geographie an deutschen Universitäten und Hochschulen* 2010, Bonn, viewed May 12 2019, <https://geographie.de/wp-content/uploads/2016/06/pub_lehrerausbldg_geo_rahmenvorgaben.pdf>.

26. Wagemans, L & Dochy, F 1992, 'Principles in the use of experiential learning as a source of prior learning', *Distance Education*, vol. 12, no. 1, pp. 32-47.

Стаття надійшла до редакції 03.09.2019 р.